

La petja catalana a Cuba: un viatge

Autor: Jordi Manchon

Data de publicació: 14-04-2020

En Jordi Manchon ens presenta un resum i unes reflexions a l'entorn del darrer viatge a Cuba, fet al març proppassat amb En Jordi Bilbeny, a la recerca de la petja catalana a l'època colombina.

Tinc la síndrome de l'escriptor i de la pàgina en blanc. No sé per on començar. Tampoc sé com ho vull enfocar. Només sé que mai no estarem prou agraïts, la meua dona i jo, a En Jordi Bilbeny i l'INH per haver-nos donat l'oportunitat de fer aquest viatge a Cuba i que alhora ens ha permès conèixer uns companys de viatge i uns guies extraordinaris, tots.

Feia temps que teníem Cuba al cap. Revisant antics mails, ja cap el 2013 l'Amparo i jo ja intercanviàvem informació turística de Cuba i posàvem l'illa a la llista de viatges pendents. Els canvis polítics i la màgia que sempre havien representat la Cuba d'En Fidel i del Che ens tenien enamorats, però no sabíem com anar-hi o amb qui i sobretot per fer què. Això sense comptar amb el meu permanent handicap d'haver de patir un munt d'hores dins un tub amb forats i creuar dues vegades l'Atlàntic. Tot es va aclarir quan vaig rebre el mail de l'INH anunciant el viatge. Era a mitjan desembre, enmig dels preparatius pel Nadal del 2019. No ens va costar gaire decidir-nos, perquè era com un regal: tot d'una teníem totes les respostes a la mà. «Endavant», vàrem dir. «Compraré Trankimazin», vaig pensar.

Superat el Nadal, els preparatius estaven en marxa. A més a més, havíem convençut, sense massa esforç, tot s'ha de dir, els amics Joan i Roser, perquè s'apuntessin també a l'aventura. Documentació, tràmits, preguntes i respostes. L'Esther de l'agència ens demanava papers i ens facilitava informació mentre esperàvem fer una reunió prèvia al viatge per saber-ne més detalls. Un dia ens avisen que el viatge s'allarga un dia més perquè Cubana de Aviación canviava l'avió i, en lloc de posar un IL96, un vell avió rus, posava un Airbus 340 de la companyia espanyola Plus Ultra, una mica més nou, aparentment... «No t'oblidis de comprar el Trankimazin», seguia pensant jo.

Vàrem fer la reunió a Barcelona a mitjan febrer, on vàrem poder veure que alguns dels viatgers ja es coneixien d'un viatge a Malta que en Jordi Bilbeny havia organitzat l'any anterior. «Repeteixen», vàrem pensar: «això és bo!». Ens van explicar el recorregut, les visites que faríem i els detalls que havíem de considerar per anar a un lloc tan especial com

era Cuba. Per aquelles dates ja feia dies que sentíem que a la Xina un maleït virus els feia la vida impossible, però nosaltres com si sentíssim ploure!

Com he dit abans, les tres preguntes ja tenien resposta: anàvem en un viatge organitzat, anàvem amb una gent nova ?sempre enriqueix, conèixer gent nova? i, sobretot, anàvem a descobrir la petja catalana a una Cuba i una societat que el nostre règimen ens havia pintat sempre molt malament.

Addicionalment, jo hi afegia un altre interès: els estudis d'antropologia que havia fet durant els darrers anys, dins el programa Abast per a gent gran a l'UAB, em permetien poder observar les coses des d'una altra perspectiva. Al principi no pensava que aquesta visió em serviria gaire per analitzar aspectes de la vida cubana, però al final vaig poder observar que hi havia detalls que desvelaven que els catalans havíem estat allà i que hi havíem deixat senyals de la nostra cultura.

A més a més d'alguns aspectes de la parla, ben identificats amb el català, com: fuetada, pañol, zum zum, xim xim, entrepanes, chepa, altres tradicions culturals catalanes es deixen veure a l'illa. A tall d'exemple, els cubans porten l'anell de casats a l'esquerra com els catalans ?i a la major part del món? i no pas a la dreta com sembla que només ho fan els espanyols. Els cubans potser no en són conscients, però a mi em va cridar l'atenció, perquè, en aquest cas, les posteriors recolonitzacions espanyoles no havien pogut pas canviar aquesta tradició.

A Camagüey hi ha un carrer dit "de los catalanes", perquè és una rèplica d'un carrer major de qualsevol dels nostres pobles: amb botigues i locals comercials un al costat de l'altre i sense deixar ni un pam de distància entre els edificis.

Un altre aspecte, segurament menys visible i que caldria verificar amb més temps, és el de la vetlla dels morts –un tema candent aquests dies tan difícils?. En una església a la població de Sancti-Spíritus vàrem poder veure una urna per a morts, allà on es mostren durant la vetlla. Era una urna de cristall, cosa que demostrava que allà el cos es posa al centre de la cambra de vetlla i que les persones s'hi posen al voltant. A Espanya o en alguns punts de la Catalunya més mestissa, hi ha ritus diferents, on posen el difunt al costat d'una paret i només es pot veure i acostar-s'hi des d'un costat. És prou evident la petja catalana quan visites els cementiris i veus els cognoms dels que hi són enterrats.

És ben curiós que a la Plaza de Marte o Plaza de la Libertad, a Santiago de Cuba, s'aixequi una columna en homenatge als veterans de les tres guerres de la Independència de Cuba contra la metròpoli espanyola al final del segle XIX, coronada pel que en diuen una gorra frígia. A nosaltres ens recorda una barretina, símbol també de llibertat i república.

Columna commemorativa a Santiago de Cuba

La visita al Centre de Beneficència del Casal Català a l'Havana va tenir un aire nostàlgic. El Centre és una mostra de ferma resistència al pas del temps, i són molts els fets i records que s'amaguen en aquell vell edifici colonial i, tot i la inèrcia contrària, encara s'hi fan classes de català i s'hi veuen les samarretes dels jugadors més mediàtics del Barça recent.

Al Casal ens varen parlar de l'església de la Mare de Déu de Montserrat. Ens vam animar i vàrem organitzar-hi una excursió improvisada. Va ser prou emotiu descobrir en un indret ben desconegut, fins i tot pels mateixos habitants de l'Havana, un temple aixecat pels catalans al segle XX, després que l'original del segle XIX fos expropiat de la Loma de los Catalanes, pel dictador Batista, a l'actual Plaza de la Revolución. Aquí un jove advocat, de nom Fidel Castro, va tenir un paper molt important tot defensant els drets dels catalans i aconseguint uns terrenys als afores de la ciutat on reconstruir el temple de la Moreneta. Mai no oblidaré aquell 'Virolai' que els que érem allà vàrem cantar espontàniament, quasi tan emocionant com el Cant dels Segadors, puny tancat, que vàrem fer davant del Memorial al Che Guevara, a Santa Clara, on la gent allà present encara ens observa.

Església de la Mare de Déu de Montserrat a l'Havana

Una visió antropològica, creuada amb la visió històrica de Cuba, ens haurà de permetre distingir entre les troballes que els catalans identifiquem com a pròpies, diferents del parer dels mateixos cubans actuals, que addueixen altres orígens més recents i provinents d'altres cultures que han arribat posteriorment a l'illa.

Segurament una estada més llarga i l'oportunitat de poder parlar més pausadament amb els illencs i consultar documents antics ens donarien moltes més imatges d'aquestes tradicions portades pels catalans. Mentrestant, ens

quedem amb aquestes petites mostres, amb l'esperança que altres viatgers puguin aprofundir en els orígens de les tradicions cubanes i destriar el gra de la palla dins l'alt grau de sincretisme cultural que l'illa respira.

Em quedo amb la certesa que els catalans vàrem tenir un paper important en la descoberta inicial i la història contemporània de Cuba i em quedo, així mateix, amb l'intent constant hispànic d'esborrar tot senyal que relacioni l'illa, la seva gent i la seva cultura amb una notable procedència catalana. Són nombroses i ben visibles les recents inversions espanyoles a la illa, que fan que el cubà modern o el viatger actual associï Cuba amb el sempre omnipresent, tot i caducat, imperi espanyol, tal com la historiografia hispanocèntrica, castellana de fet, ens commina a pensar.

Finalment i afortunada, vàrem poder sortir de l'illa i tornar cap a casa abans que quedés tancada per raó de la pandèmia del corona-virus. Qui sap si un confinament allà hagués servit per descobrir més coses.

Jordi Manchon

Mira-sol. Catalunya

4 d'abril del 2020,